

UZ PREDSTAVLJANJE KAŠIĆEVE BIBLIJE U DUBROVNIKU

RADOSLAV KATIČIĆ

Za to da se prvomu izdanju Kašićeve Biblije posvećuje priredba u okviru Dubrovačkih ljetnih igara ima dobra razloga. To je, naime, ne samo znanstveni, nego i kulturni događaj prvoga reda. S punom je pozornosti i u živoj svijesti o njegovu značenju obilježen već u Zagrebu, i to dva puta. Prvo na Teološkom fakultetu, što je vrlo primjereno jer se sam Kašić izričito predstavlja kao teolog, a onda u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, također vrlo primjereno jer je to događaj vrhunske važnosti za hrvatsku znanost i kulturu. Kašićev prijevod čitave Biblije na hrvatski jezik (u njegovo se doba i u njegovu okružju po nazivnim standardima katoličke obnove govorilo "lingua Illyrica" ili "jezik slovinski") najstariji je takav prijevod za koji pouzdano znamo i gotovo je sasvim potpun došao do nas. Došao je, međutim, samo u rukopisima, a tek se u našim danima pojavio u tisku. Cijelo dugo razdoblje od prve polovice 17. do prvih godina 21. stoljeća pretrajao je u nekoliko prijepisa ispisanih rukom. Za objavljivanje tiskom nije se moglo dobiti dopuštenje crkvenih vlasti. I nema nikoga tuđeg na koga bismo se mogli zbog toga tužiti. Oni koji su se djelotvorno usprotivili takvu dopuštenju bili su, kako nam sam Kašić kaže, Hrvati.

Teško je to razumjeti ako se ne zna kako je upravo stajalo s prijevodima Svetoga pisma u krugu hrvatske kulture. Tu je došla do izražaja jaka tendencija u onodobnoj crkvenoj politici da se u Hrvata podupire isključivo crkvenoslavenski jezik, hoteći tako djelovati na slavenske pripadnike Istočne crkve kojima je to liturgički jezik. Takvo je shvaćanje i u hrvatskom episkopatu tada imalo odlučnih pristaša.

Zajedno sa slavenskim bogoslužjem donijeli su učenici Solunske braće Hrvatima liturgijske knjige u kojima su na prvotni općeslavenski književni jezik bila prevedena svetopisamska čitanja bez kojih nije moglo biti ni bogoslužja. Ta čitanja, međutim, nisu sadržavala svu Bibliju, nego samo izbor iz nje. A u knjigama su ta čitanja bila poredana prema liturgijskom kalendaru, a ne prema svetopisamskom tekstovnom slijedu. Takvi su bili i lekcionari, iz kojih su se pri bogoslužju liturgijska čitanja uz temeljni latinski tekst ponavljala i u prijevodu koji je razumio i crkveni puk. A prijevođa Biblije kao knjige nije bilo. To su kao veliku smetnju osjetili djelatnici reformacije, koji su se oslanjali na glagoljske liturgijske knjige i na lekcionare. Tražili su hrvatsku Bibliju, glagoljasku, na crkvenoslavenskom ili na narodnom jeziku, ali nje nigdje nije bilo. Postojale su vijesti o

tome, pronalazili se tragovi, u zapisima i u usmenoj predaji. No do hrvatske se Biblije ni po jednome od tih tragova nije moglo doći. Zato su djelatnici reformacije, oslanjajući se na glagoljasku književnojezičnu tradiciju, stali sami prevoditi suvise tekstove biblijskih knjiga. Tako čitav Novi zavjet.

Kada su godine 1563. proglašene odredbe Tridentinskog sabora, poveo je sam vrh katoličke crkve živu brigu o izdavanju vjerskih knjiga za "Ilire" kako bi se i među njima utemeljila i pokrenula katolička obnova. Pri tome je osobito djelatnu ulogu imala Družba Isusova. Plan je zacrtao vec papa Grgur XIII. (1572.–1590.), a puni je zamah taj pothvat dobio oko 1600. U kontekstu njegova ostvarivanja treba gledati i Kašićev rad na hrvatskom prijevodu cijele Biblije u razdoblju između 1622. i 1630. godine. U nekom je smislu upravo time okrunio svoj književni rad. Taj prijevod Svetoga pisma velik je pothvat u kojem je Kašić do u potankosti morao razraditi i primijeniti sve izražajne mogućnosti štokavski stiliziranoga književnog jezika kakav se tada, na širokoj pučkoj osnovi, stao razvijati u Hrvata. To je miljokaz na putu izgradnje hrvatskoga standardnog jezika i dobra podloga daljnjemu rastu, ako mu je i bilo uskraćeno izravno djelovanje na javnost jer taj prijevod sve do našega vremena nije bio tiskan. Ipak je Kašić, oplodjujući tako svoje prevodilačko iskustvo, drugim svojim knjigama s liturgijskim čitanjima i obrednim molitvama živo djelovao na izgradnju i ustaljivanje hrvatskoga štokavskog književnog jezika.

Kolik je Kašićev prinos temeljnomu zacrtavanju hrvatske jezične standardizacije razabire se odatle što jezik njegovih djela uspoređen s jezikom dubrovačkih pisaca starijih od njega i bosanskih franjevaca ne odskače od njihova štokavskog prosjeka, a posve su u njem potisnuta tipična čakavska obilježja njegova rodnoga jezika, koja su u ranim djelima još jako prisutna. Takva jezična poraba dosljedno se susreće u svim njegovim zrelim i kasnim spisima, pa se tu radi o stabilnoj uporabnoj književnojezičnoj normi izrazito štokavske narječne boje. Dometi Kašićeva književnog rada daleko su širi i dublji od samoga crkvenog aktivizma u duhu katoličke obnove, koja mu je bila dala početni poticaj. On je, koliko malo koji drugi pojedinac, pridonio stvaranju podloge iz koje je poslije niknuo ilirizam i poveo u narodni preporod.

Tko rasklopi njegovu Bibliju, sada pristupačnu i znanstvenoj i kulturnoj javnosti, osvjedočit će se da je, ako je i nastala prije nešto više od tri i pol stoljeća, nama prihvatljiva kao pisana našim današnjim književnim jezikom, tek nešto starinski obojenim. Da je ta Biblija objavljena tiskom, položaj hrvatskoga jezika i slika što se o njem stvarala u svijetu bili bi zacijelo drukčiji nego što jesu. Potrebno je to ovdje izričito reći, kako god je nezahvalno raspredati o tome, što bi bilo da su stvari krenule drugim smjerom. Naša kultura tek sada korak po korak mučno nadoknađuje gubitak pretrpljen od toga što je Kašićevu prijevodu Biblije u 17. stoljeću uskraćeno objavljivanje.

A predstavljanje prvoga i vrlo kasnoga njezina izdanja u okviru Dubrovačkih ljetnih igara ima osobitoga smisla zato što je Kašić još 1609. iz Rima poslan u Dubrovnik. Tamo je radio kao propovjednik i upoznao se s intelektualnom sredinom i jezičnom osobitosti Grada, pa je njemu, čakavcu s Paga, jezik kojim je pisao od tada obojen izrazito štokavski. Od 1620. stalno je živio i djelovao u Dubrovniku, pa je tu i radio na svojem prijevodu Svetoga pisma. U to je doba bio kapelan u crkvi Domino, u kojoj ste se sada okupili. A godine 1634, iste u kojoj je konačno odbijeno tiskanje toga prijevoda, ali je odobreno njegovim "Duhovnim pjesmama", on je poslije trinaest godina neprekinutoga boravka i djelovanja u Dubrovniku, poslije velikih uspjeha, ali i teških trvenja s ekskluzivnom sredinom, konačno napustio Grad i po nalogu se starješina posvetio drugim zadacima u

Italiji. Predstavljanjem u Dubrovniku, u ovoj crkvi, Kašićeva se Biblija u nekom dubokom smislu vraća doma!

Posebno se ovdje valja osvrnuti na mjesto koje Kašićev prijevod čitave Biblije ima u cjelini hrvatskoga prevođenja svetopisamskih tekstova i samim time u povijesti hrvatskoga književnog jezika. Pri tome se postavlja doista temeljno pitanje o tome je li se Kašić prevodeći Sveto pismo osvrtao na tada postojeća liturgijska svetopisamska čitanja, pa se možda svojim prijevodom čak i uvrštava u tu tradiciju kao novom i obuhvatnijom redakcijom, te bi tako na kraju krajeva preko te tradicije bio zavisao od prijevoda Solunske braće kako su nam ga prenijeli naši glagoljaši.

Koliko god danas doista široko utemeljenoga i potanko izvedenoga odgovora na to pitanje nema, a kako sada istraživanja stoje i ne može ga još biti, jezik se Kašićeve Biblije može valjano razmatrati jedino u svjetlu toga pitanja. Ako mu se pristupi tako, brzo se pokazuje da taj jezik kao književni izraz predstavlja nov početak. Ne preuzima i ne nastavlja ono što je tada bilo pod rukom naslijeđeno iz prošlosti, nego je sav okrenut budućnosti, zamišlja je upravo i oblikuje. Namijenjen je širokom prostoru i usmjeren je na to da bude polazište za temeljitu izobrazbu svega naroda. Vodi prema njegovoj književnojezičnoj integraciji.

Za Bibliju Kašić tako stvara novu stilizaciju književnoga jezika, nov hrvatski književni izraz. Ta Biblija svojim jezikom razgovjetno obilježuje novo ishodište književnojezičnoga razvoja. Pri tome se jasno razabire i to koja su mu vrela, na što se Kašić prevodeći Sveto pismo oslanja. Jezik njegova prijevoda nije *creatio e nihilo*, pa niti u prenesenom smislu. Kašićev biblijski jezik dobro je utemeljen u onovremenim jezičnim danostima i njihovim vrijednosnim određenjima. Glavno mu je vrelo narodni govor i on mu je, a ne pisaña predaja, mjerodavna orijentacija u svemu. Jezik je to koji je, koliko je to samo moguće, imao biti razumljiv puku i bez neke posebne izobrazbe. Ne zahtijeva nikakvu učenost. A ipak razvija jezičnu kompetenciju, potiče jezičnu moć u svakoga tko dolazi u dodir sa Svetim pismom u tom prijevodu. Tako posreduje jezičnu naobrazbu, iako je, koliko je ikako moguće, sam ne zahtijeva. A kad se o književnom izrazu Biblije radi, ta se naobrazba stječe već samim slušanjem liturgijskih čitanja svake nedjelje i blagdana u svakoj župnoj crkvi. Upravo zato su tekstovi svetopisamskih čitanja tako važni za povijest književnoga jezika i za književnu naobrazbu širokih pučkih slojeva. Izgrađuju osjetljivost na jezične vrijednosti koje ne pripadaju svakodnevnoj spontanosti. Polazu time široke i čvrste temelje jezičnoj izobrazbi, stvaraju preduvjete za razvoj i jezika i književnosti na njem. Suvremena filologija, izrasla iz razdoblja laičke sekularizacije intelektualnog života nije to uzimala u obzir koliko treba, pa odatle nastaje iskrivljena slika povijesnoga tijeka i neke bitne pojave ostaju neobjašnjene, te se čine kao da su neobjašnjive, premda to zapravo nisu. Treba tek uzeti u obzir sve relevantne činitelje. Takvo pak stanje znanstvenih duhova osobito je okrnjilo razumijevanje povijesti hrvatskoga jezika.

Iako Kašić u svojoj Bibliji ne ostaje u tekstovnoj predaji naših svetopisamskih liturgijskih čitanja, ne redigira ih, ipak je i nju uključio u svoj prijevodni izraz gdje god se bez teškoća uklapala u narodni. Mora se stoga odmah dodati da koliko god je Kašić postavljao novo književnojezično ishodište, nije to činio bez obzira na živu tradiciju biblijskih čitanja. Naprotiv, razabire se da ju je dobro poznao. Ali ju uglavnom nije slijedio na užtrb spontanih pučkih govornih navika. Izraz pisane prijevodne tradicije tek ih oplemenjuje, ne remeteći ih pri tome. Kašić se kao prevoditelj Biblije ne da izdvojiti iz te temeljne hrvatske književne i jezične predaje.

Prevodeći Bibliju, Kašić teži za što vjernijim, gotovo doslovnim prenošenjem Vulgate u hrvatski jezik. To je, uostalom, u posttridentinskoj crkvi bio bitan preduvjet da se dobije dopuštenje za objavljivanje biblijskih prijevoda tiskom. Ta težnja prema doslovnosti potire donekle i temeljno uporište u pučkim izražajnim navikama, ali ograničuje i oslanjanje na tradiciju svetopisamskih prijevoda. Ta je tradicija bila vezana za crkvenoslavensku liturgijsku tekstovnu predaju i nije prekinula pupčanu vrpcu s biblijskim čitanjima glagoljaša, crkvenoslavenskim jezičnim elementima i starim ćirilometodskim prijevodom. Kašić ju uzima u obzir, ne dopuštajući pri tome, dakako, da mu to poremeti temeljnu, pučki stiliziranu, jezičnu izražajnost prijevoda. Može se stoga sasvim sažeto reći: Jezični izraz Kašićeva prijevoda Biblije jest nov početak, ali nikako nije raskid s tradicijom.

Jezik Kašićeve Biblije znatan je i po tome što vrlo zorno pokazuje da je u povijesti hrvatskoga književnog jezika njegova dijalekatska stilizacija stvar redakcije teksta. Predaja teksta i tradicija njegove izražajnosti nadređena je dijalekatskoj stilizaciji, predstavlja naprama njoj prvotni piščev izbor, i tako određuje vertikalnu povijesti hrvatskoga književnog jezika. Različitost dijalekatskih stilizacija u vertikalni tekstovne predaje u načelu je tek akcidentalna. Dijalekatska stilizacija pripada naime, kako je upravo rečeno, redakciji teksta i ne može se uzeti kao okosnica povijesti književnoga jezika, kako se bilo sasvim uobičajilo. Utvrditi to osobito je važno zato što nas filologija izrasla iz slavistike uči da upravo dijalekatska obilježja književnog teksta prošlosti smatramo najbitnijom odrednicom književnoga jezika, pa se onda tako ne može pravo razabrati suvislost njegove povijesti. Tomu je pridonijelo i iskustvo iz razdoblja standardizacije, kad se pitanje dijalekatske stilizacije zaoštravalo kako nikada prije nije, pa je standardnost jezika na prvom mjestu zavisila upravo od nje. Od tada dijalekatska stilizacija ne pripada više redakciji teksta, nego je sve više postajala i napokon postala sasvim apriornom pretpostavkom njegove proizvodnje. Takvo se stanje stvari onda olako prenosi na prošlost i od toga se dobiva iskrivljena slika o njoj.

U starijoj povijesti hrvatskoga književnog jezika bitna je njegova odrednica upravo vertikalna tekstovne predaje i okvir književnih vrsta u kojem se ona pojavljuje. Nije samo u povijesti svetopisamskih prijevoda tako. Jednako je, da se od sakralne književnosti na čas okrenemo sasvim profanoj, štokavski petrarkizam (dubrovački) i čakavski (zadarski, hvarski i splitski) unatoč dijalekatskoj različitosti sve samo jedan hrvatski petrarkizam, upravo po svojem pjesničkom jeziku koji ima iste stajaće izraze i pjesničke fraze, iste metafore i konvencije. Ono što je npr. u talijanskom petrarkizmu "*donzella*", to je u hrvatskom, bilo čakavskom, bilo štokavskom, uvijek "*diklica*", a ne, prema narodnoj pjesmi, "*divojka*", "*divojčica*". Različita dijalekatska stilizacija pjesama, štokavska ili čakavska, i to nikad do kraja dosljedna, tek je nadodana tomu temeljnom jedinstvu jezičnoga oblikovanja hrvatske petrarkističke pjesničke manire.

Dijalekatska obilježja jezika na koji je Kašić preveo Bibliju većinom su ona koja su nama u pismenom izražavanju bliža nego druga koja su mu također stajala na raspolaganju. Tu se vrlo uočljivo pokazuje da nam je Kašić doista svjedok utemeljivanja današnjega hrvatskoga standardnog jezičnog izraza. A i sam je Kašić bio svjestan da radi na književnojezičnoj integraciji svojega naroda. Izrekao je to u predgovoru svojemu prijevodu "Rituala rimskog" završavajući ga riječima: "*Stioče, ... pohvali vazda svaki časni trud i dobri nauk koga budeš poznati korisna svoj općini tvog naroda*". U tom je duhu i s takvom nakanom prevodio i Bibliju. Doista nije on kriv što taj prijevod tek sada postaje koristan "svoj općini" njegova naroda.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LVI-LVII
ZAGREB 2003.-2004.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LVI-LVII, str.1-259, Zagreb 2003.-2004.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clío

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky